

NATURE AND SPECIFICITIES OF CHILD DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF PEDOLOGY³

Petya Cheshmedzhieva, PhD

Center for Psychological Services and Development "Psycomfort"

"Angel Kanchev" University of Ruse – A part-time lecturer

Phone: +359887923413

E-mail: petia.cheshmedzhieva@gmail.com

***Abstract:** The paper aims at presenting the nature and specificities of child development in the context of pedology. It is achieved via the presentation of problems from specific cases in the author's practice. They are analyzed in a complex way based on the pedological approach. Certain issues are discussed, as related to: 1. Driving forces of development. 2. Methods, activities and principles of organizing them in support of child development. 3. The interrelation between the children's mental development and their schooling, education and counseling. Specific recommendations are made on the basis of the outcomes.*

***Keywords:** Child development, Pedology, Developmental psychology, Educational psychology.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В психологическите услуги по проблеми на деца – пряко с тях или за консултиране на родители и учители – на фокус е детското развитие. Областта в практиката, свързана с развитието и адаптивността на детето, носи наименованието „Детско развитие“. Систематизирането на случаи от практиката, свързани с усложнена симптоматика, задържаща развитието, показва, че ефективно е комплексното подпомагане чрез екипно взаимодействие на специалисти, работещи с деца, заедно с грижещите се. Детското развитие се изучава от психологията на развитието, от педагогическата психология и педагогиката в контекста на възпитанието. Психолози и психотерапевти, педагози, медицински специалисти, работещи с деца, боравят с общи и със специфични научни и професионални термини, които пречат за бързото разбиране при взаимодействията, особено от страна на родители и представители на общността. Създават се бариери, които не намаляват съпротивите и инертността при някои от страните, представляващи среда за детето, дори ги подкрепят. Понастоящем липсва единно теоретично изучаване, каквото се открива като потенциал в педологията.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Настоящото изследване е част от по-голямо изследване на авторката по проблемно-фокусирани и ориентирани към решения въпроси в теорията и практиката на психологическото консултиране по проблемите на детското развитие.

Целта е да се представи същността и особеностите на детското развитие в контекста на педологията. **Обект** е родството на съвременната теоретична и приложно-практическа област детско развитие с педологията. **Предмет** са изследователски проблеми и съдържание на дейността на педологията и съвременните предмет и дейност на детското развитие. **Метод** е обобщителният анализ на проблеми по случаи от практиката на авторката, сравнен с педологическия подход. **Задачи:** 1. Да се разгледат движещите сили – факторите – на развитието в контекста на педологията. 2. Да се сравнят съвременни методи, дейности и принципи на организирането им за подпомагане на детското развитие с разработваните от педологията. 3. Да се разкрие взаимовръзката между психичното развитие при децата и тяхното обучение, възпитание и консултиране.

Педологията – вдъхновение и разделение в науката за детето. В руски речници (Г. Коджаспирова, 2001, В. Шапар, 2009, С. Подопригора, А. Подопригора, 2013) педологията е

³ Докладът е представен на научна сесия на 26 октомври 2018 с оригинално заглавие на български език: СЪЩНОСТ И ОСОБЕНОСТИ НА ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ В КОНТЕКСТА НА ПЕДОЛОГИЯТА

течение в психологията и педагогиката от края на XIX до средата на XX век с основатели Стенли Хол, Джеймс Болдуин, Едвин Киркпатрик, Ернст Мейман, Уилям Прейер, широко разпространено в Русия в периода до Октомврийската революция чрез Владимир Бехтерев, Григорий Росолимо, Александър Нечаев, Павел Блонски и др.

Алла Фоминова и Татяна Шабанова (2013, 13-19) представят педологията с: биогенетичния закон към психологията на детето – за Стенли Хол определящи за психичното развитие са биологичните фактори и наследствеността; методологични основи на обучението на децата – главна задача на педологията според Ернст Мейман, използвал експеримент, системно наблюдение, анализ на детското творчество; включване на педолози в педагогическата практика в училищата с изследване в началото на надарени деца и децата с проблемно развитие и тяхното възпитание; създаване на експериментално направление в дореволюционната психология, оглавено от Александър Нечаев, привличане на известни специалисти и разкриване през 1904 г. на педологически курсове за учители и родители към лаборатория за експериментална педагогическа психология, самият той изследовател на паметта и индивидуалните различия, опитвал да построи педагогиката на психологически данни, на количествени резултати от експериментално-психологически лабораторни изследвания, инициатор на множество конгреси; основаване на институт по психоневрология с мрежа от научно-клинични и научно-изследователски институти, в т.ч. първия в Русия Педологически институт през 1907 г. в Санкт-Петербург – център за изучаване личността на детето и основите на неговото възпитание от Владимир Бехтерев – психиатър, невропатолог, физиолог, психолог, основоположник на рефлексологията и патопсихологичното направление в Русия, академик; изграждане в школата на Бехтерев на основната системна концепция с цялостен подход към човека, като ценни са изследванията му върху природата на отклоняващото се поведение на децата и юношите и начините за неговата корекция и идеите му за взаимоотношенията на колектива и личността, приоритетна в които се явява именно личността; научен живот и бурни дискусии, в които се разработвали подходи и се преодолявали неизбежни за младата наука болести на израстването, коментирани с резултати от педологическите изследвания в списание „Педология“ (1928-1932 г.); педолози практики в училища, детски градини, юношески обединения и активно психолого-педагогическо консултиране, работа с родители, разработване на теорията и практиката на психодиагностиката (в институти по педология в Ленинград и Москва представители на различни науки, изследвали развитието на детето от раждането до младежка възраст); утвърждаване на теста като метод на изучаването на детето и за изясняване на умственото изоставане със съставяне на препоръки за оптимално комплектоване на класовете; написване на учебник за висшите учебни заведения „Педология“ от Павел Блонски.

Бурното развитие на педологията се съпътствало и с проблеми: отсъствие на специален предмет на изследване; еkleктизъм, който според П. Блонски е пречка в развитието на педологическата наука; обвинения в биологизъм, механицизъм, злоупотреба със статистическите методи; разпространението на педологически лаборатории допринесло за приток на некомпетентни случайни хора, допускащи груби грешки в диагностиката на физическото и психическото развитие на децата; у част от педолозите имало пренебрежително отношение към теорията. През 1936 г. в постановление на ЦК ВКП(б) педолозите били обвинени в безкритично използване на буржоазните идеи в ущърб на развитието на марксистката наука за децата, били наречени врагове на народа, които провеждали престъпни експерименти с децата (като проверяване скоростта на четене, количеството думи, които може да запомни детето в определен отрязък от време), с което тестовете били обявени за вредни, ненаучни и забранени за прилагане.

С репресиране на учени, закриване на педологическите институти и лаборатории, специални училища, детски градини за деца с отклонения в развитието, педологията била забранена във всички вузове, а трудовете на учените педолози П. Блонски, Л. Виготски и други били иззети от библиотеките. А. Фоминова и Т. Шабанова изтъкват, че повече от половин век внимателно се прикривало, че цветът на руската психология – М. Басов, П. Блонски, Л.

Виготски, А. Лурия, К. Корнилов, Г. Костюк, А. Леонтиев, Д. Елконин, В. Мясищев и други, са били педолози.

Открития, интереси на времето и политика. Тимоти Тръл и Мичъл Принстайн (2016) търсят корените на съвременната клинична психология в движенията за реформи през XIX в., довели до подобрени грижи за психично болните посредством нови хуманитарни ценности – приноси, съзвучни със социалните сили и идеи по онова време. През XIX в. философи и писатели провъзгласяват достойнството и равенството на всички, правителствата също започват да откликват, за което допринася и науката. Оформя се атмосфера на „познание чрез експериментиране“.

Александър Маринов (2002) проследява развитието на интереса на учените към детската психология, детското рисуване, естетическото възпитание на детето, детските рисунки като израз на познанията, представите, наблюденията, интересите и логиката на детето. За първи път през 1887 г. Корrado Ричи разглежда рисунките на детето във връзка с еволюцията на изобразяваната в тях човешка фигура, а детското творчество – с това на възрастните, и изтъква, че сходството на „примитивното изкуство“ на възрастните (търсено във времето на популяризирането на еволюционната теория) и това на децата е формално, тъй като логиката на рисуване при децата е различна от тази на възрастните. През 30-те години на XX век в Германия особено внимание се обръща на възпитателното значение на рисуването. Густав Колб ръководи художественото възпитание на децата, редактира списание „Изкуство и младеж“, в статии и в книгата си „Изобразителното творчество като задача на народното художествено възпитание“ подчертава необходимостта от пробуждане на творческите сили и образното мислене на народа с цел обновяване на нацията. „При това Колб се обявява за съхраняване и непосредственото и инстинктивно творчество на детето като важен момент в развитието на творческите сили на народа. По този начин се прокарва тенденцията за приоритет на афективно-емоционалното пред интелектуално-осъзнатото начало в творческия процес.“ (Маринов, А., 2002, 10-11) С това според А. Маринов до голяма степен се обяснява ирационалният идеализъм в немската философия по онова време. В края на XIX и началото на XX век нараства интересът към народното творчество, чиито непосредственост и декоративност на формата имат външно сходство с някои особености на детското творчество. По това време било актуално сравняването на детските рисунки, „примитивното изкуство“ и „изкуството на душевноболните“.

В описаното от А. Маринов прозират идеи на национал-социализма, очевидно възползвал се от тенденции на обществения и научния интерес. Ефрем Белдедов, чието ръководство от 1936 г. също се коментира тук, е бил член на българска културно-просветителска и националистическа организация.

Резултати

1. Движещите сили – фактори – на развитието в контекста на педологията.

Като основни движещи сили за развитието на детето проследяваме определените (И. Левкова, 2003, Б. Минчев, 2014) като най-популярни – наследственост, среда, научаване, собствена активност. Унищожението на педологията спира изучаването на влиянието на наследствените фактори върху поведението и здравето на човека и ролята на социалната среда за формирането на детето, което се възобновява през 50–60-те години от педагогическата психология. „Изучават се причините за възникване на трудностите в поведението на детето, които лежат в неговата наследственост и природообусловени качества. Все повече внимание се отделя на социалните фактори, влияещи на процеса на социализация на личността.“ (Фоминова, А. Н., Шабанова, Т. Л., 2013, 18-19) Джон Качопо и Лора Фребър (2015, 49-51) очертават предмета на съвременните психологически области, които изследват факторите на развитието: биологичната психология (биологична невронаука) – взаимоотношенията между психика и поведение и техните подлежащи процеси, включително генетика, биохимия, анатомия и физиология; еволюционна психология – как физическата ни структура и поведение са оформени от приноса си за оцеляването на биологичния ни вид; когнитивна психология – процесът на мислене (преработка на информацията) и съхранението и извличането на

спомените; социална психология – ефектите на социалната среда, в т.ч. културата, върху поведението на хората (всеки конструира собствена реалност и социалната среда влияе върху нашите мисли, чувства, поведение) и влиянието на присъствието на другите, включително върху съхранението и извличането на данни от паметта; психологията на развитието – нормалните промени в поведението, които се появяват през жизнения цикъл; клинична психология – обясняването, дефинирането, лекуването на аномалното поведение, подпомагането на общото благополучие. Психолозите, които се интересуват от всички видове поведение, а не просто от най-типичните, приемат перспективата на индивидуалните различия, чието признаване е важно за разбирането на вариациите в личността.

Съвременните становища разширяват изследването на свързаните с възрастта промени от детството и юношеството, за да включат целия живот на човека – „Дори и след средата на 20-те години мозъкът може да развива малък брой нови неврони, които участват в ученето, и е способен да формира нови връзки до края на живота си (Качопо, Дж. Т., Фребър Л. А., 2015, 468 по Gage, 2000; Gould, Reeves, Graziano & Gross, 1999). И в контекста на педологията, и в съвременното изследване на нормални промени в различни етапи от живота се концентрираме върху същите „три взаимно преплетени нишки: физическо, познавателно и социално и емоционално развитие“ (Качопо, Дж. Т., Фребър Л. А., 2015, 469), които си взаимодействат.

2. Съвременни методи, дейности и принципи на организирането им за подпомагане на детското развитие и разработването от педологията.

Съветската забрана на статистическите методи и тестовете довела до изоставане с десетилетия от разработените в Европа и САЩ диагностични методи, но изследванията на руските педолози са обезпечили възможността за разработка на съвременните теоретични и приложни проблеми на възрастовата и педагогическата психология. Съвременната дейност „Детско развитие“ включва: диагностика по параметри и показатели за възрастов период (например **скрининг** на детското развитие от 0 до 6 г. *Denver II*), поотделно или съчетано – диагностика на когнитивно, емоционално, социално развитие чрез **коректурни проби** (повечето наследени от педологията – за внимание и памет на Пиерон, Бурдон, Лурия и мн. др.), **тестове** и **въпросници**, заключение, препоръки с мерки за оптимизиране и ресурси за стимулиране – програми с когнитивни упражнения, включително игра, за социално учене, за създаване на нови навици, в които след консултиране и съгласуване на действия се включват родители, учители, училищни психолози, ресурсни учители, логопеди със **системно наблюдение, анкети**, асистирание за упражняване.

Тимоти Тръл и Мичъл Принстайн (2016) разглеждат развитието на дейностите **диагностициране и оценяване** и **интервенция**, оформили се в периода 1850-1899 г., с начало на съвременната им епоха 1900-1919 г. Възход бележат „умствените измервания“ чрез психологическото тестиране, включително на личността. Алфред Бине и Теодор Симон акцентират усилия в измерването на интелигентността и сензориката. Изследванията навлизат своевременно и в България. В свое диагностично ръководство Ефрем Белдедов прилага скалата на Бине-Симон и Бине-Търман, известна и ползвана в практиката и сега като *Станфордска ревизия на Бине-Търман*, и проба за измерване силата на слуха на „Бине – Les idées modernes sur les enfants, по Г. Гиздов, Л. Краев, Ал. Цанев – Методи за психо-педологично изследване“ (Белдедов, Е., 1936, 50). Т. Тръл и М. Принстайн считат, че приложението на психологическите теории в практиката на американската армия през Първата световна война временно измества ударението в клиничната психология от изучаването и терапията на деца към хората в зряла възраст. Ново развитие в тестиране на интелигентността през 1939 г. бележи публикуването от Дейвид Уекслър на теста Уекслър-Белвю (Wechsler-Bellvue Test), а у нас през 2014 г. е адаптирана, стандартизирана и на разположение на българските специалисти четвъртата ревизия на детския Уекслър тест – *WISC-IV*. Личностни и проективните тестове се появяват през 1921 г.

От началото на XX век **детската рисунка** е когнитивно-психодиагностичен инструмент и проективен метод. Според Александър Маринов (2002) характерът ѝ в първите етапи от нейното развитие се определя от особености на зрителните възприятия на детето, от неговото

неумение да съпоставя, сравнява, разграничава и да изобразява детайлно избраните от него мотиви, но въпросът не се свежда само до възприятието и до характера на детското мислене, чувства и интереси – „Преодоляването на противоречието между анализ и синтез е важен момент от развитието на изобразителните и художественотворческите способности на детето.“ (Маринов, А., 2002, 14). Той изтъква и руския опит с популярни публикации на В. Бехтерев (1910), на Ю. Болдирев (1913) и на Н. Рибников (1913). От 1921 до 1931 г. Анатолий Бакушински завежда „кабинет по примитивно изкуство“ към Художествената академия в Москва, където наред с народното творчество, изкуството на древните култури и на първобитните народи се проучва и детското творчество, като лично самият той се занимава с изобразителното творчество на 2–3-годишни деца, като проследява рисунките им до тяхната юношеска възраст и подчертава значението на социалната среда при формирането на художественотворческите качества у детето.

Дейността **интервенция** поставя основаването на клиника за направляване на детето в Чикаго през 1909 г., която използва **екипен подход**, включващ психиатри, социални работници и психолози. Те насочват усилията си към деца правонарушители, а не към проблеми с ученето. Навлизането на психолози в терапевтичните дейности е естествено развитие на работата с деца в различни клиники за направляване на детето, първоначално ограничена до интелектуалните способности, а това включва **консултации** с родители и учители. „Трудно е обаче да се отделят интелектуалното функциониране и успехът в училище от значимите психологически аспекти на поведението. В резултат съвсем естествено психолозите започват да предлагат съвети и да правят препоръки на учителите и родителите за направляването на детското поведение.“ (Тръл, Т., Принстайн, М., 2016, 69) Като втора тенденция с голямо влияние върху ранната работа с деца те определят **игровата терапия**, произлизаща от традиционните фройдистки принципи – техника, която разчита на лечителните сили на освобождаването на тревожността или враждебността чрез експресивна игра. През 1928 г. Анна Фройд описва метод на игрова терапия, извлечен от психоаналитичните принципи.

3. Взаимовръзката между психичното развитие при децата и тяхното обучение, възпитание и консултиране.

Джон Качопо и Лора Фребър коментират „преплитането на природата и възпитанието“, когато се обсъжда генетичното наследство и влиянията на средата върху развитието, взаимодействията между които определят развитийните резултати. Днес има яснота, че ДНК се включва и изключва от заобикалящи химически „тагове“ (епигеном), които се натрупват през живота – процес, известен като епигенетика. Външни фактори от средата, които могат химически да повлияят върху ДНК, са начинът на хранене, родителските грижи и стресът. Процесът не е постоянен – както физическите, познавателните, социалните и емоционалните поведения на човека, се променя: в пренаталното развитие повечето от химическите „тагове“, които влияят върху експресията на гените, идват от развиващия се организъм с някои допълнителни влияния от начина на хранене на майката и нейните хормони на стреса; след раждането вътрешните сигнали са важни за насочването на физическия растеж, но детето е изложено на по-широк спектър от влияние на средата – начин на хранене, социални взаимодействия, физическа активност; през остатъка от живота таговете продължават да се натрупват в отговор на преживяванията (ефект с различния външен вид и здравословно състояние при възрастни еднояйчни близнаци). Установява се, че епигенетиката играе все доминираща роля през жизнения цикъл. Поради по-малкото време да могат да се разгърнат епигенитични взаимодействия между техните гени и преживявания по-малките деца имат повече общи неща едно с друго, отколкото хората в зряла възраст. „Този контраст между децата и възрастните може би е довел ранните психолози до погрешното убеждение, че развитието спира на някакъв етап в детството или юношеството, когато те всъщност са наблюдавали преходен момент, в който вътрешните влияния започват да се засенчват от външните фактори.“ (Качопо, Дж.Т., Фребър, Л. А., 2015, 470)

Ориентираното към стратегии за познавателни постижения обучение или социалното учене, подпомагането на моралното развитие и възпитаването на качества, ценни в цялата житейска перспектива за дадено дете, установеният потенциал на мозъка да продължава да образува нервни връзки и по-късно в израстването и епигенетичната перспектива, дават основания когнитивни или личностни (емоционални, социални) слабости у детето да не се фиксират в диагноза. Добрата практика в изследването на детското развитие само очертава, ако бъдат отчетени, областите с „риск от изоставане“ и препоръките с мерки за оптимизиране, с ресурси за стимулиране, а позоваването в консултирането на родители и учители на научните открития генерира оптимизъм и стремеж за действия към постижими цели в перспектива.

Препоръки на базата на получените резултати

Да се определят обект и предмет на педологията и на сегашната приложно-предметната област „детско развитие“. Продукт на настоящото ограничено изследване са следните определения с перспектива да бъдат доразвити и прецизирани:

Педология: Специализирана област на научно познание и усвояване на практическо прилагане на методи и инструменти за оценка на детското развитие, за разработване на програми за оптимизирането му с цел цялостното благополучие в житейската перспектива.

Обект: Детското развитие в норма, в отклонения и в динамиката на влияния, условия и промяна към пълноценна според цялостния потенциал социалната адаптация.

Предмет: Физическото, познавателно и социално и емоционално развитие при децата, условията за оптимизирането му, мерките за подходящи интервенции за повишаване на адаптивното функциониране.

Педолог: специалист по оценка на детското развитие, който може да планира стратегии, да разработва програми за подходящи интервенции за подобряване на цялостното функциониране на детето, да организира и координира екипно взаимодействие на специалисти, семейството или друга среда на грижа и образователна институция.

ИЗВОДИ

Практическата област „Детско развитие“ има свое теоретично място в педологията, чийто натрупан методологичен ресурс е дал тласък на развитието на педагогическата, възрастовата, клиничната психология, педагогиката, педиатрията. Изграждането (или възграждането) на академична дисциплина педология, която да изучават педагози, психолози, медицински и други специалисти от помагащи професии, би обезпечило нужния интегриран подход към съвременното дете за индивидуална корекция на изоставани области на развитието, за подпомагане на ученето и адаптацията и за масова превенция на проблеми в поведението и социализацията.

REFERENCES

Beldedov, E. (1936) Metodi za izmervane telesnoto i dushevnoto razvitiie na deteto i yunoshata. Rakovodstvo za uchiteli i roditeli. Sofiya. (**Оригинално заглавие:** Белдедов, Е. (1936) Методи за измерване телесното и душевното развитие на детето и юношата. Ръководство за учители и родители. София.)

Fominova, A. N., Shabanova, T. L. (2013) Pedagogicheskaya psihologiya. Uchebnoe posobie. 2-oe izdanie, pererabotonnoe i dopolnennoe. Moskva. (**Оригинално заглавие:** Фоминова, А. Н., Шабанова, Т. Л. (2013) Педагогическая психология. Учебное пособие. 2-ое издание, переработанное и дополненное. Москва.) http://elibrary.bsu.az/books_163/N_107.pdf

Kachopo, Dzh. T., Frebar, L. A. (2015) Otkrivane na psihologiyata. Sofiya. (**Оригинално заглавие:** Качопо, Дж. Т., Фребар, Л. А. (2015) Откриване на психологията. София.)

Marinov, A. (2002) Detski risunki i moderno izkustvo. Lege Artis. (**Оригинално заглавие:** Маринов, А. (2002) Детски рисунки и модерно изкуство. Леге Артис.)

Tral, T., Prinstayn, M. Dzh. (2016) Klinichna psihologiya. Osmo izdanie. Iztok-Zapad. Sofiya. (**Оригинално заглавие:** Тръл, Т., Принстайн, М. Дж. (2016) Клинична психология. Осмо издание. Изток-Запад. София.)